

СУЧАСНА СТРУКТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ГЕОПРОСТОРОВИМИ ОЗНАКАМИ БАСЕЙНУ Р.СІРЕТ

Проведено аналіз існуючої структури земельного фонду басейну річки Сірет (в межах Чернівецької області), доведено нерівномірний розподіл земель за цільовим призначенням у межах гірської, передгірської та долинної частин басейну. В результаті дослідження визначено, що в його гірській частині більше половини земель належать до лісового та природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, в долинній, найскладнішій, за показниками гідрографічної структури частині басейну, лісистість нижча за пересічну по басейну, при значній розораності території. Спостерігається суттєве зростання частки забудованих територій у структурі земельного фонду від гірської до долинної частини басейну. Відсутність в структурі земельного фонду басейну земель оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення та нерівномірний розподіл природоохоронних територій не дозволяє в складних басейнових системах контролювати чи запобігати надмірному антропогенному впливу на природні екосистеми.

Ключові слова: землекористування, Сірет, структура земельного фонду, Чернівецька область, басейнові системи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблеми раціональної організації території, зокрема її земельних ресурсів, вивчаються тривалий час і достатньо добре розроблені в цілому, як в теоретичному так і в методичному плані. Варто виділити із-поміж інших такі напрямки досліджень: – проведення кадастрових робіт з оцінки компонентів природного середовища, їх якості та придатності для використання; – оцінка забезпеченості потреб населення земельними ресурсами; – розробка нормативів господарського використання території та допустимих рівнів антропогенного і техногенного навантаження на неї; – оптимізація процесів розселення та розміщення галузей господарства з мінімальними негативними наслідками для довкілля [13,14].

Означені вище напрямки дослідження, в основному, виконуються для крупних регіонів (країн, економічних районів, областей тощо). Для менших територіальних одиниць дослідження зазвичай виконуються на рівні окремих питань або ж їх блоків. Детально ці питання, для нижчих таксономічних одиниць, розроблені в схемах районного планування території, що близькі за змістом до раціональної організації території [6,8]. Окремі схеми розроблені для промислових вузлів, агломерацій, сільськогосподарських та рекреаційних зон і вони зазвичай не включають в себе вивчення геопросторової організації території, зокрема її басейнової структури. Зауважимо, що в свій час В. Докучаєвим (1892 р.) та О. Воєйковим (1894 р.), П. Крюковим (1853 р.) для деяких регіонів Російської імперії пропонувалось районування території та господарської діяльності по межах водозбірних басейнів річок [4]. Вивчення гідрографічних особливостей басейнів, їх складності, а також структури земельного фонду досліджуваної території та показників антропогенного навантаження дозволять оптимізувати процеси землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередні напрацювання, що стосуються зазначеної проблематики та регіону досліджень (басейн р. Сірет в межах Чернівецької області) дають можливість виділити декілька напрямків, а саме: фізико-географічний напрямок М.Д. Гродзинський, П.Г. Шищенко де розглянуті питання раціональної організації території та стійкості геосистем до антропогенного навантаження [3,16], конструктивно-географічний – К.І. Кілінська, проведено прогнозно-екологічну оцінку природно-господарської різноманітності регіону [7], економіко-географічний – П.О. Сухий [11,12], де розглянуті питання забезпеченості населення земельними ресурсами, зокрема сільськогосподарськими угіддями та аграрно-економічний напрямок сільськогосподарського спрямування А.М. Третяк, О.А. Чернявський, М. Щурик, де розглянуті питання оцінки екологічної стабільності агроландшафтів [14,15,17].

Особливості структури гідрографічної мережі басейну, її складності та умов формування стоку розглянуті автором в попередніх публікаціях [1, 2].

Виклад основного матеріалу. Доцільність застосування басейнового підходу під час вивчення структури земельних ресурсів регіону ґрунтується на тому, що басейни річок за своєю суттю, є природно-територіальними утвореннями з чіткими межами, які можуть бути зручними оцінковими одиницями менеджменту природних ресурсів і заходів охорони природи [4]. У переважній більшості фізико- та економіко-географічних досліджень, басейни річок не розглядаються як власне виокремлені об'єкти досліджень, вивчаються в складі більших за розмірами територіальних утворень якими є фізико- та економіко-географічні райони. На нашу думку такий підхід вивчення

басейнових систем має узагальнюючий характер, який не дозволяє розглянути топологічні особливості басейну з метою екстраполяції їх на вищий рівень територіальної організації. За своєю внутрішньою будовою, річкові басейни – це відносно замкнуті природно-антропогенні системи, яким притаманні складні процеси формування та розвитку, зумовлені комплексом природних умов і ресурсів даної території, та суспільною діяльністю спрямованою на формування господарського комплексу, функціонування якого зумовлює процеси раціонального чи іраціонального природокористування. Результати взаємодії природи та людини, в таких системах, очевидні і проявляються, найяскравіше, після проходження паводків на Карпатських ріках, які зазвичай мають щорічну періодичність.

Найвідчутніший вплив такі природні катаклізми мають на земельні ресурси, під якими розуміють сукупні ресурси земельної території, як просторового базису господарської діяльності та розселення людей, засобу виробництва її біологічної продуктивності та екологічної сталості життя [5]. За цільовим призначенням усі землі, поділяються на 9 категорій, які охоплюють весь спектр діяльності людини. Згідно положень Земельного кодексу України виокремлюють: землі сільськогосподарського призначення; житлової та громадської забудови; природно-заповідного та іншого природно-охоронного, оздоровчого та рекреаційного, історико-культурного, лісогосподарського призначення, водного фонду та землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Оскільки частка земель останньої з названих категорій незначна в структурі земельного фонду басейну, функціонально ці землі близькі до земель житлової та громадської забудови то ми об'єднали ці дві категорії. Окремо нами розглянуто статистику, щодо розораності території басейну. Адже саме орні землі, на нашу думку, в умовах гірського та передгірського рельєфу регіону досліджень несуть значну деструктивну функцію.

Вихідними матеріалами, що використовувались під час дослідження були статистичні матеріали землевпорядного змісту для Вижницького, Глибоцького та Сторожинецького районів Чернівецької області [9,10], топографічні карти масштабів 1:50000, 1:100000, 1:200000 та основні базові землевпорядні карти вищезазначених районів масштабу 1:50000. Басейн р. Сірет у Чернівецькій області територіально охоплює землі які належать до 36 сільських, 3 селищних та однієї міської рад, які розташовані у трьох адміністративних районах. Проведений аналіз розподілу земель за різним призначенням по адміністративних районах засвідчує, що частки земель вищевказаних районів у площі водозбору нерівномірні і становлять відповідно 27,8 %, 45,3 % і 26,9 %.

Безпосередньо сформована структура земельного фонду басейну р. Сірет, у межах Вижницького району, визначається наступними показниками за категоріями земель: на землі сільськогосподарського призначення припадає – 38,3%, лісогосподарського – 55,1%, житлової та громадської забудови – 2,5%, водного фонду – 1,3%, природоохоронного призначення – 17,3%. Землі оздоровчого призначення становлять лише 0,03% (представлений цей вид землекористування лише на території Берегометської селищної ради), що ж до інших категорій земель то в цій частині басейну вони не представлені. Пересічна розораність земельного фонду становить 25,2%, що є достатньо великим показником в умовах гірського та передгірського рельєфу.

Майже половина басейну р. Сірет знаходиться в межах Сторожинецького району. Господарська освоєність цієї частини басейну відмінна від попередньої і характеризується такими показниками: землі сільськогосподарського призначення займають – 48,9%, лісогосподарського – 44,7%, житлової та громадської забудови – 4,5%, водного фонду – 1%, природоохоронного призначення – 11,3%. Землі рекреаційного та оздоровчого призначення наявні в межах трьох сільських рад займають незначні площі, а питома вага їх невелика, земель історико-культурного призначення в цій частині немає. Пересічна розораність у порівнянні із територією, що знаходиться в межах Вижницького району вища на 7,4% і сягає 32,6%, це пояснюється більш рівнинним характером поверхні.

У південно-східній частині басейну річки Сірет розташовані землі, що входять до складу Глибоцького адміністративного району. Із-поміж двох інших ця територія вирізняється більшим ступенем антропогенного навантаження та перетвореності. Землі сільськогосподарського призначення тут займають – 62,7%, лісогосподарського призначення – 28,8%, житлової та громадської забудови – 4,8%, водного фонду – 1,5%, природоохоронного призначення – 1,8%. Пересічна розораність, у цій частині басейну, досить значна і становить близько 50%.

У попередніх напрацюваннях автора [1,2] було розглянуто особливості гідрографії басейну, та складність структури його гідромережі. Зауважимо, що базовими (репрезентативними) визначено басейни 3-го порядку, для яких оцінено можливості самоорганізації басейнових систем. Басейн річки

Сірет розташований в умовах двох типів рельєфу, а саме ерозійно-тектонічного рельєфу Карпат та ерозійно-денудаційного Передкарпаття, внаслідок наявності тектонічних розломів у межах цих типів і сформувався азональний геоморфологічний комплекс ерозійно-аккумулятивного рельєфу річкових долин. Оскільки всі річки третього порядку протікають в умовах різних типів рельєфу, а їхня складність оцінювалась в гирловій частині, то на нашу думку доцільно досліджувати структуру використання земельного фонду басейну в розрізі трьох вище зазначених орографічних частин, що дозволить об'єктивніше визначити відповідність структури гідромережі наявній структурі землекористування.

Проте при цьому, не враховувалось господарської освоєності території басейнів. Зазвичай вододільні лінії не співпадають із адміністративними межами, утворень по яких представлена землевпорядна статистична інформація, у цьому полягає питання складності просторового розподілу земель різного призначення в межах басейнових систем 3-го порядку для проведення дослідження за різними показниками. Вирішення цього завдання потребує, разом із наявністю необхідної кількості статистичної інформації, використання крупномасштабних картографічних джерел, зокрема землевпорядних карт масштабу 1:10000. Разом з цим – і такий підхід не дозволить уникнути помилок під час "укладання" земель різного призначення в межі басейнів. Для поєднання таких категорій як структура земельного фонду басейну та структура гідромережі в спільні територіальні межі нами розглянуто лише загальне просторове розташування басейнів третього порядку а картометричним способом визначалась відповідність їм тих чи інших територій, що належать до одиниць територіально-адміністративного устрою.

Картометричним способом нами було встановлено межі гірської, передгірської та долиної (азональної) частин басейну річки Сірет, що дозволило визначити площі та частки кожної із категорій земель у структурі земельного фонду досліджуваної території. Результати досліджень доцільно представити у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Структура земельного фонду басейну р. Сірет (у межах Чернівецької області)

Категорії земель (за цільовим призначенням)	Всього по басейну		У тому числі (частини)					
			гірська		передгірська		долинна	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Сільськогосподарські землі у тому числі орні землі	79316,8	40,7	14158,7	7,3	24127,8	12,4	41030,3	21,0
	53662,6	27,6	6038,5	3,1	17153,4	8,8	30470,7	15,7
Житлової та громадської забудови	7032	3,6	1184,2	0,6	1597,4	0,8	4250,4	2,2
Лісового фонду	103398,8	53,1	61046,4	31,3	21235,5	10,9	21116,9	10,9
Водного фонду	2008,8	1	488,5	0,2	630,2	0,3	890,1	0,5
Природно-заповідного фонду та ін. природоохоронні	23915,1	12,3	18481,2	9,5	2092,6	1,1	3341,3	1,7
Оздоровчого призначення	14,1	0,007	3,8	–	–	–	10,3	–
Рекреаційного призначення	45,9	0,02	3,9	–	17,9	–	24,1	–
Історико-культурного призначення	–	–	–	–	–	–	–	–

Отримані дані досліджень дозволяють стверджувати про існування суттєвих відмінностей у співвідношенні площ, а також їх часток, земель інтенсивного господарського використання (землі сільськогосподарського призначення, особливо ріллі, житлової та громадської забудови) та земель лісогосподарського призначення і що важливо земель природоохоронного призначення в різних частинах басейну.

Структура земельного фонду басейну в цілому характеризується наступними показниками: частка земель сільськогосподарського призначення становить – 40,7%, лісогосподарського – 53,1%, житлової та громадської забудови – 3,6%, водного фонду – 1%. З усіх земель, що розташовані в басейні р. Сірет землі природоохоронного призначення становлять – 12,3%, рекреаційного – 0,02% та оздоровчого – 0,007%. При цьому пересічний показник розораності території басейну становить 27,6%.

Розподіл земель за вище зазначеними категоріями у різних частинах басейну – гірській, передгірській та долинній (азональній) дає змогу визначити наступні тенденції.

1) Спостерігається збільшення частки земель сільськогосподарського призначення в структурі земельного фонду передгірської, а особливо долинної частин басейну, в якій сконцентровано понад половини земель цієї категорії. Частка ріллі збільшується із 3,1% у гірській частині басейну до 15,7% у долинній, що становить 56,9% від усієї розораної площі.

2) Зростає частка земель зайнятих житловою і громадською забудовою в структурі земельного фонду від гірської до долинної частин басейну, понад 60 % забудованої території розташовано в останній.

3) Протилежна тенденція із розподілом земель лісгосподарського та природоохоронного призначення. Близько 60% заліснених територій знаходяться в гірській частині, при цьому частка земель цієї категорії в передгірській і долинній частинах майже однакова і становить близько 11% у кожній.

4) Розподіл земель природоохоронного призначення по різних частинах басейну, виглядає наступним чином: на гірську частину припадає – 77%, передгірську – 10%, долинну – 13% від їх загальної площі. Спостерігається нерівномірність розподілу земель природоохоронного призначення, а також земель лісгосподарського призначення з природоохоронними та рекреаційними функціями в межах Вишницького району. Майже всі землі природоохоронного призначення розташовані на території Багнянської, Черешенської сільських та Берегометської селищної рад, що відносяться до території Вишницького національного парку. Частка земель природоохоронного призначення в структурі земельного фонду становить 45,6%, 25,8% і 31,9% відповідно, а на території Долишньошепітської та Мигівської сільських рад лише – 0,3% і 0,1%. При цьому лісистість в їх межах варіює від – 90,8% і 73,7% відповідно. На частку лісів із захисними, рекреаційно-оздоровчими та природоохоронними функціями припадає близько 3% від загальної площі лісів в межах цих утворень.

Висновки. В результаті проведеного дослідження існуючої структури земельного фонду басейну річки Сірет визначено геопросторове розташування різних за цільовим призначенням категорій земель, відмінність в землекористуванні у межах Вишницького, Сторожинецького та Глибоцького районів. Доведено нерівномірність розподілу земель за цільовим призначенням у межах басейну. В його гірській частині більше половини земель належать до лісового фонду та земель природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення. Долинній, найскладнішій за показниками гідрографічної структури, частині басейну, притаманна нижча за середню лісистість, при значній розораності території. Помітне також суттєве зростання частки забудованих територій у структурі земельного фонду від гірської до долинної частин басейну. Майже відсутні в структурі земельного фонду басейну землі оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, а нерівномірний розподіл природоохоронних територій не дозволяє в складних басейнових системах, якими є верхів'я р. Сірет, та басейн р. Міхидри, контролювати чи запобігати надмірному антропогенному впливу на природні екосистеми.

Література:

1. Березка І. С. Гідрографічні просторові ознаки складності річкових басейнів / І. С. Березка // Наук. вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. Вип. 480 – 481 : Географія. – Чернівці : Рута – 2009. – С.184 – 188.
2. Березка І. С. Особливості структури річкової мережі басейну Сірету / І. С. Березка // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун – ту. Серія : географія. – Тернопіль : Вид – во ТНПУ. – № 1(вип. 23). – 2008. – С.69 – 73.
3. Гродзинський М. Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень / М. Д. Гродзинський – К.: Лікей, 1995. – 233 с.
4. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія: у 2 т. / М. Д. Гродзинський. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – Т. 2. – 503 с.
5. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин та ін. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с.
6. Картографическое исследование природопользования (теория и практика работ) / [Руденко Л. Г., Пархоменко Г. О., Молочко А. и др.]; отв. ред. А. П. Золовский. – К.: Наук. думка, 1991. – 212 с.
7. Кілінська К. Прогнозно-екологічна оцінка природно-господарської різноманітності Карпатсько-Подільського регіону України / Клавдія Кілінська. – Чернівці: Рута, 2007. – 492 с.
8. Оптимизация использования и охрана земельных ресурсов (Теоретический аспект) / В. П.Цемко, А. С.Новоторов, И. К. Паламарчук и др.; отв. ред. В. П. Цемко. – К.: Наук. думка, 1989. – 292 с.
9. Основні показники по землекористуванню адміністративних районів Чернівецької області у 2001–2005 роках / Головне управління земельних ресурсів у Чернівецькій області. – Чернівці, 2006. – 44 с.
10. Розділ земель між власниками землі та землекористувачами по формах власності (станом на 1.01.2001-2006 років): форма б-зем. Державної звітності / Департамент державного земельного кадастру Держкомзему України. – К.: – 2007 –

134 с.

11. Сухий П. О. Динаміка сільськогосподарського землекористування та землезабезпеченості в Західному регіоні України / П. О. Сухий // Исторична географія: початок ХХІ сторіччя: мат. міжн. наук. конф. (Вінниця, 3-5 жовтня 2007 р.): зб. наук. праць. – Вінниця: ПП Вид-цтво Теза, 2007. – С. 124–133.
12. Сухий П. О. Екологічний аспект використання земельних ресурсів Чернівецької області / П. О. Сухий // Проблеми раціонального використання, охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу України (Чернівці, 24-26 квітня, 2000 р.): мат. 2-ої Всеукр. наук.-метод. конф. – Чернівці: ЧНУ, 2000. – С. 46–47.
13. Третяк А. М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів і сільськогосподарського землекористування / А. М. Третяк, А. Р. Третяк, М. І. Шквар. – К.: ВУААН. – 2001. – 15 с.
14. Третяк А. М. Методологія і методика наукових досліджень у землевпорядкуванні: навч. посібник / А. М. Третяк, В. М. Друганич. – К.: Аграрна наука, 2005. – 300 с.
15. Чернявський О. А. Конструювання протиерозійних агроландшафтів: монографія / О. А. Чернявський, В. К. Сівак. – Чернівці: Рута, 2005. – 296 с.
16. Шищенко П. Г. Прикладная физическая география / П. Г. Шищенко. – К.: Высшая школа, 1988. – 192 с.
17. Шурик М. Трансформація земель сільського господарства Карпатського макрорегіону: монографія / Михайло Шурик. – Чернівці: КнигиХХІ, 2005. – 352 с.

Резюме:

И. Березка СОВРЕМЕННАЯ СТРУКТУРА ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ И ЕЕ СВЯЗЬ С ГЕОПРОСТРАНСТВЕННЫМИ ПРИЗНАКАМИ БАСЕЙНА Р. СИРЕТ.

Проведен анализ существующей структуры земельного фонда бассейна реки Сирет (в пределах Черновицкой области), доказано неравномерное распределение земель по целевому назначению в пределах горной, предгорной и долинной частей бассейна. В результате исследования определено, что в его горной части более половины земель относятся к землям лесного и природно-заповедного фонда и другого природоохранного назначения, в долинной, самой сложной, по показателям гидрографической структуры части бассейна, лесистость ниже средней по бассейну, при значительной распаханности территории. Наблюдается существенный рост доли застроенных территорий в структуре земельного фонда от горной до долинной части бассейна. Отсутствие в структуре земельного фонда бассейна земель оздоровительного, рекреационного и историко-культурного назначения и неравномерное распределение природоохранных территорий не позволяет в сложных бассейновых системах контролировать или предотвращать чрезмерное антропогенное влияние на природные экосистемы.

Ключевые слова: землепользование, Сирет, структура земельного фонда, Черновицкая область, бассейновые системы.

Summary:

I. Berezka LAND TENURE AND CURRENT STRUCTURE IS WITH HER SYMPTOMS GEOSPATIAL BASIN SIRET.

As a result of studies of the structure of land fund Siret River Basin was identified unequal land distribution of different categories within the basin. In a mountain basin located more than half the land for forestry purposes and land environmental purposes. Valley, the most difficult, part of the basin is characterized by a small percentage of forest land, with large plow territory. A marked significant increase in the share of built-up areas in the structure of land from the mountain to the meadow of the basin. Almost no structure in the Land Fund pool recreation land, recreational land and does not have the historical - cultural destination. The unequal distribution of protected areas does not allow in the complex pool systems, which are the beginning Siret, pool Mihidra, control or prevent excessive anthropogenic impact on natural systems.

Key words: land use, Siret, the structure of land fund, Chernivtsi region, basin system.

Надійшла 11.10.2010р.

УДК 330.15:477.84

Інна ЛЮБИНСЬКА

ОЦІНКА КЛІМАТИЧНИХ РЕСУРСІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дана оцінка сприятливості температури і сили вітру, вологості повітря, кліматичних умов і погоди теплого і холодного сезонів у межах території Хмельницької області. Встановлено, що найбільш комфортні умови для розвитку зимового туризму характерні для центральної та північної частин області, літній туризм слід розвивати у Придністер'ї.

Ключові слова: клімат, погода, температура, вітер, рекреація.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах сталого розвитку для раціонального використання природних ресурсів належить аналіз та оцінка клімату і погоди певних регіонів для рекреаційно-туристичної діяльності людини.